

Kevin Hickson

LIBERALIZMUS, KONZERVATIVIZMUS ÉS A BRIT NEMZETÁLLAM

Olyan hiperliberális ideológia
bontakozott ki, amelynek célja, hogy
megtisztítsa a társadalmat minden,
a világ bármely pontjáról származó
más nézettől. JOHN GRAY

A jobboldal ultraliberalizmusa
a baloldal ultraliberalizmusával párosul.
NICK TIMOTHY¹

Ha szabadjára engedik a fantáziájukat, a konzervatívok gyakorlatilag bárhol képesek meglátni a marxizmus kemény kezének nyomát. Ez igaz volt a hidegháború csúcspontján a marxizmus korábbi, gazdasági változatára is, amely a konzervatív jobboldal vélekedése szerint bevette magát az egyetemekre, a BBC-be és a szakszervezetekbe – ez utóbbiban nem csupán a hazai marxizmus bástyáját, hanem a Szovjetunió trójai falovát is látni vélték, amelyen át a szovjetek beszivároghatnak a brit politikába. Az 1960-as és az 1970-es évek jobboldali konzervativizmusának rettenthetetlen forrásaként – még mielőtt egy másik szélsőség beszivárgása saját létét is aláásta volna – a Monday Club volt a letéteményese a Nagy-Britanniát mind belügyi, mind külügyi

¹ TIMOTHY 2020: 40.

szempontból fenyegető kommunista veszély leleplezésének. Ekkoriban úgy tűnt, a marxizmus ott lapul mindenütt. Egyeseknek napjainkban is az az érzése támad, hogy a marxizmus intézményeken keresztül dübörgő metelése messzire elér. Ebben a vonatkozásban nem is igazán a marxizmus korábbi, gazdasági válfajáról van szó – bár néhányan a jelen sztrájkhullámában kétségkívül az 1970-es évek visszatértét látják –, hanem a „kulturális” vagy „nyugati” típusú marxizmus előretöréséről.

Nem célom, hogy nevetségessé tegyem az effajta elképzeléseket, inkább arra utalnék, hogy a konzervatívok részéről téves elképzelés a marxizmus főgonosszá nyilvánítása. Ha valakinek a marxizmus van a célkeresztjében, az elhibázza a valódi célt. A bölcsebb konzervatívok már az 1970-es években felismerték, hogy a problémát nem is a marxizmus jelenti – hiszen annak doktrínáiban csak kevesen hittek –, hanem inkább a liberalizmus különösen autoriter formája. Napjainkban sem a marxizmus állítja kihívások elé a britek hagyományait, szokásait és értékeit, hanem sokkal inkább az a kozmopolita liberalizmus, amely – a toleranciába és a vélemények sokféleségébe vetett klasszikus liberális hittől eltávolodva – egyre növekvő mértékben intoleráns. Ezenfelül az Egyesült Királyságban az utóbbi fél évszázadban uralkodó gazdasági nézőpont is sokkal tartozik a gazdasági liberalizmusnak. Jelen fejezet amellet érvel, hogy ez a liberalizmus két olyan arcát jelenti – egyet jobbról, egyet balról –, amelyet a – szintén mind a jobb-, mind a baloldal felé húzó – konzervatívoknak a közös politikájának keresése jegyében el kell utasítaniuk.²

A fejezet a gazdasági, valamint társadalmi értelemben vett liberalizmus dominanciájának elemzésével kezdődik, bemutatva, hogy az miként ásta alá a hagyományos konzervatív értékeket. Ezt követően feltárjuk, hogy mi lehet a legjobb válaszlépés a konzervatívabb beállítottságuk részéről. Eközben újra körüljárjuk azon témákat, amelyeket *Britain's Conservative Right since 1945. Traditional Toryism in a Cold Climate* (Nagy-Britannia konzervatív joga 1945 óta. Hagyományos toryizmus hűvös légkörben) című könyvemben vizsgáltam.³

² A konzervativizmus kifejezéssel a Konzervatív Párt eszméit és politikai gyakorlatát, valamint a konzervativizmust mint tágabb filozófiát vagy beállítottságot jelölöm.

³ HICKSON 2020.

A GAZDASÁGI LIBERALIZMUS KIHÍVÁSA

1970-ben lord Coleraine mellett érvelt, hogy a Konzervatív Párt túlon-túl nagy hajlandóságot mutat arra, hogy a választási győzelem érdekében kompromisszumot kössön egy mitikus „politikai centrummal”.⁴ A felelősség oroszlánrészét akkor Stanley Baldwinra és R. A. Butlerre hárították. Ehelyett Coleraine a konzervativizmus egy elvhűbb formája mellett kardoskodott, amely számára az állam méretének és funkcióinak a piacgazdaság javára történő zsugorítását jelentette. Coleraine munkájának megjelenésekor a háborút követő időszak magasabb rangú konzervatív politikusai közül egyedül Enoch Powell érvelt ugyanígy. Coleraine emberi természetet tekintve pesszimista kiindulópontja szerint az elesettek irracionalizmusa meghatározó – ez ugyanakkor nem gátolta meg abban az érvelésben, hogy az emberek felszabadítása végett a szabadpiacot a lehető legmesszebbmenőig meg kell valósítani. Az 1970-es évek gazdasági válsága újabb lökést adott ennek a szabadpiachívó ellenforradalomnak.

Úgy tűnt, ilyen légkörben a gazdasági liberalizmus hívei ezen kérdések vonatkozásában kész válaszokkal rendelkeznek.⁵ Friedrich von Hayek ki-finomult filozofikus kritikát fogalmazott meg a szociáldemokrácia kapcsán, amely – támogatói szerint – felfedte az azon eszmék középpontjában tátongó erkölcsi légüres teret, amelyek 1945 óta támasztották alá a kormány politikáját, függetlenül attól, mely párt volt aktuálisan hatalmon. A szociáldemokrácia valamennyi központi elve – az egyenlőség, a jóléti jogok, a szabadság pozitív felfogása és a társadalmi igazságosság – hiányosnak találtatott. Hayek ehelyett mellett érvelt, hogy szabadpiac kettős okból felsőbbrendű a jóléti államnál. Az egyik ok, hogy a szabadpiac hatékonyabb a kormányzati tervezésnél, és eredményesebben veheti fel a harcot a szegénységgel szemben annál, mint ahogyan a jóléti állam tette, hiszen a kapitalizmus hulláma felkap minden hajót, még ha egyesek gyorsabban is emelkednek másoknál. A gazdagok és szegények között tátongó szakadék elvesztette jelentőségét. Ami számított, az az abszolút jövedelmek emelkedése volt. Mindez a piacok úgynevezett „leszívargó” hatásán keresztül valósult volna meg. Másrészt az elosztás

⁴ COLERAINE 1970.

⁵ Lásd HICKSON 2020: 121–133.

vonatkozásában a piacot nem befolyásolja a méltányosság kapcsán kialakított semmiféle preconcepció. A kereslet és a kínálat korlátlan interakciói egész sor teljesen véletlenszerű eredmény felé nyitottak kaput. Ez által felül lehetne kerekedni a jövedelmek előre meghatározott minta szerint való elosztásának önkényes jellegén, amely önmagában ellentétes a méltányosság követelményével, hiszen lehetetlen objektív módon választani az elosztás különböző alapelvei – többek között az egyenlőség, a teljesítmény, az érdem, az erőfeszítés, illetve a szükséglet – között. Az újraelosztás objektív alapjának hiánya a lobbicsoportok kormányzati forrásokért folytatott versenyéhez, továbbá választások idején a pártszimpátiáért való licithaborúhoz vezetett. Samuel Brittan kifejezésével élve a demokrácia ezen gazdasági következményei az 1970-es évekre mindenki számára túlságosan is nyilvánvalóvá váltak.⁶ De a piac majd győzedelmeskedik az elosztás ezen dilemmái felett.

Hayek gondolatait a neoliberális politikai gazdaságtan híveinek egész sora gyarapította, akik különféle elméletekkel álltak elő. Milton Friedman érvelése szerint a keynesi anticiklikus költségvetési modell nem a munkanélküliség várt csökkenését eredményezte – hiszen a munkaerőpiac felszabadítása önmagában nem képes erre –, hanem egyre növekvő inflációt gerjesztett. A kormányzati politika célja nem lehet a foglalkoztatottság olyan mértékben való növelése, amelyet a piac „természetes” módon nem lenne képes megteremteni, inkább pénzkínálat feletti ellenőrzés révén csökkentenie kell az inflációt. Hayek még a kormányzat e korlátozott szerepét is vitatta, a nemzeti valuta privatizációja mellett kardoskodva. A kizsorítási hatás (*crowding-out*) teoretikusai, például Bacon és Eltis szerint a vagyongényes állami szektor felemészti azokat a forrásokat, amelyekre a magánszektornak szüksége lenne a vagyonteremtéshez. A közösségi választás elméletének hívei úgy gondolták, hogy a közigazgatás a saját érdekeit szem előtt tartva működik, és ennek megfelelően fel is duzzadt, így visszametszése elengedhetetlen. A kínálatorientációs gazdaságpolitika érvei szerint az adókulcsokat túlságosan magas szintre emelték, így azok visszatartó hatást gyakorolnak. Ezen érvek összessége a szociális demokratikus állam ellen intézett egész pályás letámadásba torkollott.

⁶ BRITTAN 1977.

A fenti eszmék kezdetben korlátozott befolyása az Institute of Economic Affairs (Gazdasági Intézet) és az ahhoz hasonló agytrösztök kampányának a nemzeti médiában való hangoztatása nyomán a teljes konzervatív jobboldalon elterjedt. Különösen igaz volt ez az 1970-es években, amikor a napi problémák erőteljesen felnagyították a gondolatok jelentőségét, amelyek az 1960-as években Enoch Powell, majd az 1970-es években Keith Joseph és Margaret Thatcher révén lettek felkapottak. Az eszmék Konzervatív Párton belül dúló csatáját végül megnyerték, aminek eredményeképpen az egynemzeti konzervativizmus irányzata és a hagyományos – a protekcionizmus gazdaságpolitikája iránt elkötelezett – konzervativizmus perifériára szorult a pártban.

1979-től Margaret Thatcher konzervatív kormányai döntő lépéseket tettek a gazdasági liberalizmus irányába, kezdve az infláció féken tartása végett alkalmazott monetarista politikákkal. Ez egy evidens probléma egyértelmű megoldásának tűnt ugyan, a valóságban azonban a kérdés lényegesen összetettebbnek bizonyult. A második ciklusban a privatizáció lett a thatcheri politika zászlóshajója, kezdve azzal, hogy 1979-ben a bérlők lehetőséget kaptak az önkormányzati lakások erősen nyomott áron történő megvásárlására. Thatcher elvi szinten ellenezte az állami segélyezést, aminek következtében az önkormányzatok a lakásvásárlásból befolyt összegeket nem fordíthatták új szociális lakások építésére. A vállalatokban birtokolt állami részesedés kezdeti puhatólódzó értékesítését követően a második ciklusban a „populáris kapitalizmus” előmozdítása végett egész iparágak privatizációjára került sor. Végül a harmadik ciklusban a jóléti állam reformja és a helyi önkormányzati pénzügyek kerültek előtérbe. E szabadpiaci reformokat a teljes korszakban szabadkereskedelmi intézkedések kísérték, ideértve a tőkekorlátozások megszüntetését. A hazai gazdaságot abban a reményben nyitották meg a nemzetközi verseny előtt, hogy a gazdaság kevésbé hatékony részei vagy rákényszerülnek a reformok végrehajtására, vagy csődbe mennek. Ezen intézkedéseket gyakran kellő óvatossággal vezették be, így azok saját lendületük szerint futhatták ki magukat, azonban az általános irányt Thatcher még ellenzéki vezetőként jelölte ki, kijelentve, hogy mivel a Munkáspártnak van filozófiája, neki is kell hogy legyen sajátja. Miután Thatcher 1990-ben kiszorult a politikából, John Major konszenzuálisabb politikai stílusa ugyan gyökeresen megváltoztatta a kormányzás természetét, a politikai program azonban változatlan maradt,

és Major miniszterelnöksége idején olyan kulcsfontosságú intézkedésekre került sor, mint a szénbányák és a vasútvonalak magánkézbe adása. Az 1997-es választási vereséget követően a gazdasági liberalizmus programjának nem akadt komoly kihívója. Az Új Munkáspárt szociálpolitikai intézkedéseit olyan gazdaságba oltotta, amely továbbra is megtartotta neoliberais karakterét. A kormánynak elkerülhetetlenül figyelembe kell vennie az adminisztratív, politikai és pénzügyi korlátokat – aminek nyomán a tiszta szabadpiac hívei számára elégtelen eredmények születtek –, azonban ezen ellenvetéseket leszámítva a gazdasági liberalizmus egyeduralgódóvá vált a kormányzati politika terén. A kritikus hangokat egy legyintéssel intézték el, mondván nem értik a realitásokat. A kompromisszumkeresőket „nedveseknek” (*wets*) titulálták, míg a hullám ellen tiltakozó érdekszervezeteket „ellenségeknek”. Thatcher híres mondásával gyakran utalt arra, hogy nincs alternatíva (*TINA – there is no alternative*). A neoliberalizmus a globalista retorika révén kapott új erőre, amelynek érvelése szerint a nemzetállamoknak a globális gazdaságban való érvényesülés végett liberális gazdasági intézkedéseket kell foganatosítaniuk.

A Konzervatív Pártban egyeduralgódóvá váló neoliberais eszméket jól szemlélteti az a vita, amely az ezredforduló körül az úgynevezett *mods* [stílusosan öltözködők] és a *rockers* [robogóval közlekedők] szubkultúrája között bontakozott ki. A vita valójában a szociálliberais és a szociálkonzervativizmus hívei között zajlott a társadalmi erkölcsök vonatkozásában. Gazdasági vonalon azonban mindkét oldal gazdasági liberalizmus elkötelezett híve maradt. 2005-ben, amikor a konzervatívok zsinórban harmadik alkalommal szenvedtek vereséget a választásokon, a párt véglegesen hajlandónak mutatkozott a gazdasági liberalizmussal való szakításra. David Cameront választották pártelnökké, és a párt érdeklődni kezdett a Phillip Blond által megfogalmazott „vörös *toryizmus*” eszméi iránt.⁷ Blond azonban könyve végén egy óvatos megjegyzésben arra utal, hogy ezek az eszmék távolról sem voltak egyeduralgódók. A gazdasági liberalizmus híveinek pozíciója továbbra is erős volt a párton belül. A 2008-as bankválságot követő narratíva szerint az Új Munkáspárt kormányzása az állam felduzzasztásához vezetett. Cameron megnyerte a választásokat, azonban megszorítási politika következett.

⁷ BLOND 2010.

A Pénzügyminisztérium e politikája mögött legfőképpen George Osborne állt. A kormányzati intézkedések nyomán a szegénység és az egyenlőtlenség szintje ismét emelkedésnek indult. A brexit és az 2019-es választások kettős fejleménye lehetőséget adott a politikai újrakalibrálásra, ez azonban végül nem történt meg.

Az 1970-es évek szabadpiacba vetett hite dilemma elé állította a tradicionalistákat. Egyesek kételyekkel fordultak a thatcheri politika felé, így időbe telt a megtérítésük. Ez volt a helyzet Roger Scrutonnal is, aki például a *The Meaning of Conservatism* (*A konzervativizmus jelentése*) című munkáját abban a hitben vetette papírra, hogy Thatchert túlságosan nagymértékben befolyásolta a neoliberalizmus.⁸ Azonban a thatcherizmus gazdaságon kívüli vonatkozásai Scrutont is meggyőzték. A falklandi háború különös fordulópontot jelentett Scruton felfogásában a thatcheri politika természetét illetően. Mások az ellenkező irányba mozdultak el, többek között John Biffen, aki Powell közeli munkatársa és az 1970-es évek egyik elkötelezett monetaristája volt. Biffent azonban a kormányzás stílusa és a változások üteme eltávolította a thatcheri politikától.⁹

A tradicionalisták soraiban a thatcherizmus vonatkozásában kialakuló nézetkülönbséget legjobban talán Shirley Robin Letwin és Peregrine Worshtorne eltérő véleménye szemlélteti. Letwin Michael Oakeshott közeli munkatársa és az „LSE [London School of Economics] jobboldal” kulcsembere volt. Letwin az 1980-as években a különböző agytrösztökben vállalt szerepe és írásai révén hozzájárult a thatcheri politika kialakításához. A thatcherizmus iránt érzett szimpátiája világosan kiderül *The Anatomy of Thatcherism* (*A thatcherizmus anatómiája*) címmel, már Margaret Thatcher politikából való kiszorulása után kiadott munkájából.¹⁰ Letwin érvelése szerint a Thatcherhöz kötődő reformok jelentős része gazdasági természetű volt, politikája céljaira azonban korántsem igaz ugyanez. A gazdaságpolitika valójában az erkölcsi téren óhajtott változás elérésének eszközeként szolgált. Letwin szerint az erények két csoportra oszthatók: az egyikbe a „puhább”, a másikba a „keményebb” erények tartoznak. A puhább erények, mint például

⁸ SCRUTON 2001.

⁹ Lásd HICKSON 2020: 135–136.

¹⁰ LETWIN 1992.

a gondoskodás és az együttérzés, bár helyénvalók, a társadalom számára ártalmasak is lehetnek, ha gyakorlásuk eltúlzott – márpedig a második világháborút követően éppen ennek lehettünk tanúi. Ennélfogva, szükség van a keményebb vagy aktív erények helyreállítására. Ezek közé tartozik a kemény munka, az önségélyezés, az egyén felelőssége és a család, amelyek mindegyikét aláásta a jóléti állam növekedése. Ezt átlátva Thatcher erkölcsi megújulást szorgalmazott, amelyet ő maga gyakran „viktoriánus értékeként” emlegetett. Ez a briliáns elmélet nagyban különbözött a thatcherizmus gazdasági vonatkozását középpontba helyező egyéb megközelítésektől. Mindazonáltal Letwin elmélete súlyos hibáktól szenved.

Ezzel szemben Worsthorne szerint a thatcherizmus semmi olyasmit nem tett, amire Letwin utal. Ehelyett kormányai a kapzsiságot, a materializmust és az önérdeket bátorították.¹¹ A siker mércéje egyre inkább az anyagi javak birtoklása és a magas jövedelem lett, az viszont nem sokat számított, hogy az emberek mindennek elérése érdekében mit tettek le az asztalra. Thatcher elutasító volt a Nagy-Britanniát korábban – Worsthorne szerint sikerrel¹² – kormányzó hagyományos, arisztokrata uralkodó osztállyal szemben, amelynek tagjai szerinte elpuhultak, túlzott mértékben hajlottak a kompromisszumra, és átitatta őket egyfajta arisztokrata büntudat. Nem véletlen, hogy Thatcher számos „nedves” ellenlábasra arisztokrata háttérrel rendelkezett. Worsthorne érvei szerint a konzervativizmus legfontosabb feladata a hatékony uralkodó osztály megőrzése, amely magáévá teszi a köz szolgálatának *éthoszáról* alkotott világos elképzelést. Ebben a törekvésben Thatcher kudarcot vallott. Azért, hogy legyőzhesse mindazokat, akiket ellenségének tartott, nem kívánatos segítséget kellett elfogadnia, innen eredeztethető például Murdoch média-birodalmának felemelkedése. A kötelességtudat és a köz szolgálatára való törekvés megkopása olyan jelenségekben csúcsosodott ki, mint a vállalatok kapzsisága és a pénzügyi botrányok. London újjazdagjai nem voltak sokkal jobbak a futballhuligánoknál, már ha jobbak voltak egyáltalán.¹³ Margaret Thatchert kezdetben talán jószándék vezérelte – az édesapja által képviselt értékek, a munkára és a családra helyezett hangsúly –, azonban végül olyan

¹¹ WORSTHORNE 2005.

¹² WORSTHORNE 2004.

¹³ WORSTHORNE 1988.

társadalmat teremtett, amelyben Worsthorne szerint csak Thatcher fia és hasonmászorú társai prosperáltak.¹⁴ Az új „meritokratikus” liberális elit nem ért fel azon régi uralkodó osztály mércéjéhez, amelynek nevében Worsthorne saját bevallása szerint ki akart állni. Egyedül az egyre erősödő kizsárolóssá maradt meg jelentős készségeként, amivel másokat hatékonyan el lehetett távolítani az útból.¹⁵ Bár könnyű lenne egy sznob erőteljesen túlromantizált, múltban ragadt vélekedésének bélyegezve figyelmen kívül hagyni e gondolatokat, azonban mégis van megfontolandó igazságtartalmuk. Thatchert kétségkívül lehet naivnak nevezni amiatt, hogy hitte, a gazdagok feltétlenül emberbarátabb hozzáállást tanúsítanak, ha biztonságban növelhetik saját bevételeiket.

A SZOCIÁLILIBERALIZMUS KIHÍVÁSA

A gazdasági liberalizmust a szociálliberalizmus egészítette ki. A szociálliberalizmus eszméinek mind az 1960-as években, mind napjainkban jelentős befolyása van. Természetesen vonzzák a kritikusokat is, az ő hatásuk azonban korlátozott.

Az 1960-as évekre gyakran a szociálliberalizmus aranykoraként tekintenek, pedig az valójában még az előző évtizedben vette kezdetét. A Hugh Gaitskellhez, Tony Croslandhez és Roy Jenkinshez hasonló munkáspárti revizionisták szociálliberális reformprogramot szorgalmaztak. Hasonló törekvés mutatkozott a mérsékelt konzervatívok, különösen R. A. Butler, az 1957 és 1962 közötti időszak belügyminisztere részéről. Butler ebben az időben kezdte el lazítani azt, amit ő „viktoriánus fűző” néven emlegetett. Ugyanakkor a halálbüntetéshez vagy a homoszexualitáshoz hasonló kérdések kapcsán elért eredményeit jelentős korlátok közé szorították a szociálkonzervatív alsóházi képviselők. Az 1964-es választásokat követő munkáspárti kormányzás jelentősen felgyorsította a program végrehajtását. Különböző – főként alsóházi képviselők által, de Roy Jenkins belügyminiszter hathatós segítségével beterjesztett – intézkedési javaslatok kerültek napirendre a homoszexualitás bűncselekmények köréből való kivonására, az abortusz

¹⁴ Lásd Peregrine Worsthorne megjegyzéseit: *Intelligence Squared* 2013.

¹⁵ WORSTHORNE 2007.

legalizálására, a média korlátainak enyhítésére, a válás egyszerűbbé tételére és a halálbüntetés eltörlésére vonatkozóan. Ezen intézkedések támogatói szerint a javaslatok a „polgárosodást” célozták, míg a kritikusok túlságosan „megengedőnek” találták azokat. Valójában igyekeztek lépést tartani a zenében, az irodalomban, és a médiában kibontakozó változásokkal, amelyek közös vonását az „új” éltetése és a „rég” elvetése adta.¹⁶

A szociálkonzervatívok elleneztek egyes intézkedéseket, és igyekeztek általánosabb kritikát is megfogalmazni. Az egyik ilyen kritikus T. E. Utley volt, aki szerint a szociálliberalizmusban a Mill-féle liberalizmus győzedelmeskedett, mivel nagyban támaszkodott az önérdek és a mások érdekének John Stuart Mill által a magatartás kapcsán kialakított megkülönböztetésére.¹⁷ Mill szerint az államnak nincs joga az egyének szabadságát korlátozni, ha nem okoztak másoknak közvetlenül sérelmet. A reformok nagy része az emberek magánéletük során tanúsított magatartását érintette, ami igazolásszerűen szolgált. Olyan kérdések ezek, amelyeknek nem lenne szabad állami beavatkozás tárgyát képezniük. Utley ugyanakkor úgy érvelt, hogy rendkívül kevés olyan terület van egy egyén életében, amely valóban tisztán önérdeknek tekinthető. Ugyanez érhető tetten Mary Whitehouse kampányaiban, aki kiállt a televízióban sugározható műsortartalom szigorúbb ellenőrzése mellett – a szexualitás és az erőszak nyílt ábrázolása nem csupán egyéni döntés kérdése, hanem szélesebb értelemben is hatással van a társadalomra, mivel nem kívánatos magatartásra ösztönöz. Hasonlóképp, a válás sem csupán két ember magánügye, hanem jelentős hatást gyakorol a pár gyermekeire és a szélesebb értelemben vett társadalomra egyaránt. Később Ian Crowther, aki rendszeresen jelentetett meg írásokat a *Salisbury Review* hasábjain, kifejtette, hogy nagyon kevés olyan tett létezik, amelynek semmilyen hatása nincs a társadalomra.¹⁸

Az 1960-as évek társadalmi reformjainak alternatív kritikáját olvashatjuk Christie Davis szociológiai munkáiban,¹⁹ aki szerint azok a múlt „moralizáló” érveinek elutasítását jelentették a társadalmi utilitarizmus egy fajtájának kedvéért, amelyet Davies „kauzalizmusnak” nevez. Bár a jogalkotási

¹⁶ Lásd BOOKER 1969.

¹⁷ UTLEY 1989.

¹⁸ CROWTHER 2007.

¹⁹ DAVIES 2007.

reformért folytatott kampányok jelentős része jogokra alapította érvelését (a terhességmegszakításhoz vagy a váláshoz való jog, stb.), gyakran inkább egy ismert sérelem csökkentésével/kiiktatásával igyekeztek alátámasztani (az illegális abortuszok következménye, családon belüli erőszak, stb.). Davies szerint a korszak reformjainak nagy része hasznosnak bizonyult a sérelmek csökkentése és a szabadságjogok kiterjesztése terén, azonban aláásta az azonos erkölcsi közösségbe való tartozás érzetét, ami individualizmushoz és elidegenedéshez vezetett. Ebbe a légüres térbe érkezett meg az, amit Scruton „a jogok inflálódásának” nevezett.²⁰ A jogok elszakadtak a hozzájuk tartozó köteleességektől, és az erkölcsi konszenzus hiánya oda vezetett, hogy a jogok érvényesítésének nem maradt korlátja.

A fentieken túl a thatcherizmus további kritikája szerint kormányai semmit nem tettek azért, hogy visszafordítsák az 1960-as évek társadalmi reformjait. Thatcher ugyan engedett szavazást a halálbüntetés visszaállításáról, de még egyes támogatói is elismerik, hogy nem sokat tett újbóli bevezetésének ösztönzéséért.²¹ A többi reform visszafordítására ugyanúgy nem került sor. Az 1980-as évek szociálkonzervativizmusának legegységelműbb példája a homoszexualitás témájának iskolákban való tanítása, miközben a homoszexualitás népszerűsítését megtiltotta a helyi önkormányzatokról szóló 1988. évi törvény 28. §-a. Erre azután került sor, hogy aggályok merültek fel, amelyek szerint a baloldali önkormányzatok a konzervatívabb beállítottságú szülők kívánsága ellenére erőltették ezt a programot. A társadalmi konzervativizmus jegyében írt véleménycikkek szerzői, különösen Peter Hitchens szerint Thatcher kormányai nem sokat tettek a szociálliberalizmus hullámának visszafordításáért.²²

A Thatcher bukása óta kibontakozó események csak a szociálkonzervatívok alkalmatlanságát bizonyították. John Major „vissza az alapokhoz” kampánya sokszor vált gúny tárgyává, különösen mivel nem egy esetben derült fény saját minisztereinek kifogásolható pénzügyi és szexuális viselkedésére az 1997-es választásokat követően. A választási vereséget követően a párt számára küzdelmes folyamat kezdődött azért, hogy rátaláljon az Új Munkáspárt reformprogramjára adható csattanós válaszra. A *mods* kontra *rockers*

²⁰ DOOLEY 2022.

²¹ HICKSON 2020: 167–170.

²² HITCHENS 1999.

vita összeugrasztotta egymással a szociálliberálisokat és a szociálkonzervatívokat. Valójában egyes alsóházi képviselők (például Ann Widdecombe) és néhány idősebb államférfi (többek között Norman Tebbit) megszólalásai ellenére ekkortájt kevesen szorgalmaztak egyértelmű társadalmi programot. A szociálliberálisok úgy érveltek, hogy a pártnak az ő irányukba kellene elmozdulnia, nem csupán elvi alapon, hanem a választási siker érdekében is: jobban kellene ugyanis képviselniük a modern Nagy-Britanniát. A jellemző hozzáállást jól összefoglalja Theresa May híres kijelentése, amely szerint a pártot egyre inkább a „*nasty*” (vagyis „undok”, „utálatos”) szó jellemzi. Az érvelés szerint a párt szimpatikusabb lehetne a szavazók szemében, ha lerázná magáról a szociálkonzervatív politikákat.

Cameron 2010-es megválasztásakor a Konzervatív Pártban győzedelmeskedett a szociálliberális program. Ennek legegységesebb példája volt az azonos neműek házasságára vonatkozó jogalkotás. Cameron személyesen hitt az ügy fontosságában, azonban parlamenti képviselői már kevésbé voltak meggyőzve, aminek eredményeképp a miniszterelnöknek liberális demokrata koalíciós partnerei szavazataira kellett hagyatkoznia az intézkedés elfogadtatásához. Cameron érvelése szerint a törvény összhangban áll a szociálkonzervativizmussal, mivel a stabil párkapcsolatokat ösztönzi, akár férfi és nő, akár azonos neműek között. A javaslat szociálkonzervatív ellenzői szerint azonban ez aláássa a házasság hagyományos keresztény értelmezését.

Egy másik következetes megközelítés szerint a szociálliberálisok a bevándorlás magasabb szintjét támogatták. Ez az 1960-as évekre, a szociálliberális jogalkotás csúcspontjára nyúlik vissza, amikor Roy Jenkins a bevándorlás gazdasági és kulturális előnyeit hangsúlyozta. Az Új Munkáspárt kormányzása idején, az Európai Unió keleti bővítése nyomán megindult a tömeges bevándorlás. Bár a konzervatívok Enoch Powell hírhedt migrációs beszédeitől, azaz az 1960-as évektől napjainkig többször megfogalmazták a bevándorlás fokozott ellenőrzése mellett felsorakoztatott érveiket, a munkáspárti és a konzervatív kormányok szociálkonzervatív kritikussai kitartó érvelése szerint a kormányoknak az eddigiekben nem sikerült csökkenteniük a nettó bevándorlást, függetlenül attól, mely párt volt aktuálisan hatalmon. A szociálkonzervatívabb beállítottságúak szintén úgy vélik, hogy a további társadalmi és kulturális liberalizáció korszakát éljük, olyan megosztó kérdésekkel a napirenden, mint a transzneműek jogai vagy a kritikai

fajelméletek. Ezek és egyéb kérdések egyesek szerint „kulturális háborúról” árulkodnak, amelyben a szociálliberálisok nagy lépéseket tesznek előre. Kritikusai azt vetették a szociálliberalizmus szemére, hogy intoleráns az eltérő véleményekkel szemben, és eluralkodik rajta a politikai korrektség egyre inkább megszorító formája.

ÚTON AZ ÚJ ALTERNATÍVA FELÉ

A gazdasági és szociálliberalizmus nagy utat járt be az elmúlt fél évszázad során, és voltak időszakok, amikor egyeduralkodónak tűnt. A gazdasági liberalizmus kudarcai nyilvánvalóvá váltak, míg a társadalmi és kulturális „hiperliberalizmus” térnyerése új kihívásokat hoz. A brit politika ma már határozottan szociálliberális, és egyik nagy párt sem szorgalmazza a konzervatív/közösségi nézeteket. Volt egy rövid időszak, amikor úgy tűnt, Theresa May és különösen Boris Johnson az „egy nemzet” újjáéledésének programja keretében talán szakíthat a gazdasági liberalizmussal, de ez a pillanat elmúlt. A gazdasági liberalizmus ismét szilárd gyökeret eresztett. Ennek ellenére a „baloldal tetején” elhelyezkedő (azaz baloldali-kommunitárius identitású) ideológiai álláspont egyértelmű nyilvános támogatottsága mellett a közvéleményben nyilvánvaló igény mutatkozik egy másfajta politikára. Ha a politikai osztály körében kialakulhat a szélesebb nyilvánossághoz közelítő új ideológiai megközelítés, akkor annak egészen biztosan azon az eszmerendszeren kívülről kell származnia, amely a politikai osztályt már jó ideje motiválja. A liberalizmus bírálóinak érveit áttekintve ugyanakkor kiderül, hogy adott a lehetőség ilyen alternatív program kidolgozására.

Egyfelől gazdaságpolitikai szempontból kidolgozható világos alternatíva azzal a liberális gazdasági meggyőződéssel szemben, amely szerint a „szabad” piacok szinte kivétel nélkül minden esetben kívánatosak. E piacok hiányosságai világosan megmutatkoztak, mind konkrét esetekben, mind általánosabb értelemben. A gazdasági tevékenység számos területén szükség és kívánatos lenne újra megerősíteni az állam piac feletti elsőbbségét. A privatizáció egyértelműen kudarcot vallott a kulcsfontosságú területeken, míg a köztulajdon nem csupán szükséges, de új népszerűsége is szert tett. A vasutak a privatizáció nyilvánvaló kudarca nyomán kétséget kizáróan ebbe

a kategóriába tartoznak. Egyes szolgáltatók visszakérültek ugyan az állami ellenőrzés alá, de az egész – jelenleg igen széttöredezett – ágazatot újra államosítani kell. Hasonlóképpen, a vízipar területén alig vagy egyáltalán nem történt beruházás a privatizáció óta, és ma már széles körben ismert bizonyíték van arra, hogy a jelenlegi szolgáltatók igen alacsony színvonalon teljesítik a fogyasztói és környezetvédelmi előírásokat. Az országos, önkormányzati vagy szövethetesi tulajdon további bővítése eseti alapon indokolt lehet. Konzervatív megközelítésben ennek igazolását a gazdaság nemzeti érdekű szervezése adja, amely nem azonos a vállalati érdekekkel.

Az ipari demokráciához alapvetően más megközelítésre van szükség, mint amelyet a konzervatív (és a munkáspárti) kormányok 1979 óta követnek. Ehhez ismét a neoliberális megközelítést elutasító konzervatív gondolkodáson belüli megközelítésekől lehet meríteni. Ian Crowther 1970-es években megjelent munkáiban G. K. Chesterton disztributizmuselméletére támaszkodva a munkásigazgatók kinevezése mellett érvelt, amely véleménye szerint alkalmas lehet az ipari feszültségek leküzdésére.²³ A közelmúltban Phillip Blond elevenítette fel ezt a megközelítést, kidolgozva a „vörös toryizmus”²⁴ fogalmát. Bár később visszalépett az ötlettől, 2016-os pártelnökjelölti kampányában még Theresa May is amellet érvelt, hogy munkásigazgatókat kellene kinevezni a vállalati igazgatótanácsokba. Ezzel párhuzamosan újra lehetne gondolni a vállalatok tulajdonjogának kölcsönös formáit is. Az egészségügy kulcsfontosságú területein, az iskolákban és az egyetemeken új életet kell lehelni a szakmai autonómia eszméjébe a neoliberális ellenőrzési kultúra helyett.

Az „egy nemzet” megközelítés elismerné, hogy a gazdaság alapvetően kiegyensúlyozatlan, hiszen a jövedelmek és a vagyoni egyenlőtlenségek 1979 óta jelentősen nőttek. Az adózásnak és a közkiadásoknak a leggazdagabbak és a legszegényebbek közötti szakadék csökkentésére kell törekedniük. Fel kell éleszteni a regionális politikákat. A 2008-as válság feltárta a kibővült pénzügyi szektorra való támaszkodás veszélyeit. Amint azt Roger Scruton néhány későbbi munkájában kiemelte,²⁵ a gazdaság egyensúlyának helyreállítása során figyelembe kell venni a környezetvédelem szempontjait is, és ennek keretében új iparpolitikát kell kidolgozni a „zöld” technológia továbbfejlesztésére.

²³ HICKSON 2020: 139–140.

²⁴ BLOND 2010.

²⁵ Lásd DOOLEY 2022; SCRUTON 2012.

Végezetül, ami a közgazdaságtant illeti, a szabadkereskedelem ideológiáját felül kell vizsgálni. Ez már megtörtént például a mezőgazdaságban, ahol a fogyasztók ma már jobban tisztában vannak a vásárolt termékek termesztési helyével és módjával, és erőteljes igény mutatkozik a helyi termelők támogatására. Ezt azonban ki kell terjeszteni az iparra és az iparcikkekre is. A globális termelés helyébe lépő nemzeti termelést számos egyéb tényező is ösztönözheti, beleértve a nemzetbiztonságot. Az ukrajnai háború rámutatott annak kockázatára, ha a gazdaság túlzott mértékben egyetlen országtól függ az energiaellátás területén. Egyértelmű biztonsági kockázatokkal jár annak lehetővé tétele is, hogy Kína mobiltelefon-hálózatot építsen ki az Egyesült Királyságban. Mindez véleménykülönbséghez vezetett a Konzervatív Párton belül. Az egyik táborba azok tartoznak, akik továbbra is hisznek az egyetemes szabadkereskedelem elvében, míg a másik tábor Kína felemelkedése nyomán felismerte a globalizáció határait. A birodalmi kontextusból kiszakítva is lehetőség van a protekcionizmus korábbi elképzeléseinek felelevenítésére, amely a Joseph Chamberlain és követői által javasolt elképzelések keretében valósulhatna meg.

Összefoglalásként kimondhatjuk, hogy olyan gazdasági reformra van szükség, amely a nemzet egészének szükségleteit helyezi előtérbe. A közjó politikáját kell megvalósítani. Az e megközelítéshez szükséges hazafiasabb szellemet azonban aláássák a hiperliberalizmushoz kapcsolódó társadalmi és kulturális fejlemények. Általános értelemben bizonyos gondolatmenetek szembehelyezkednek azokkal a határokkal, amelyeket a nemzetállamok elkerülhetetlenül létrehoznak. Konkrétabban szemlélve mindig is voltak olyan értelmiségiek, akik nem szívelik a briteket (és különösen az angolokat). Napjainkban ezt nem csupán a brexit óta újraéledő deklinizmus mutatja, hanem az Európai Unióban maradás mellett kardoskodóknak a kilépésre szavazó polgártársaik irányában elhangzott megnyilvánulásai is. Ez érhető tetten a brit/angol történelem kitartó pocskondiázásában is. Míg a skót, walesi és ír nacionalizmust a gyarmatosítással szemben álló diskurzusok gyakorta igazolni kívánják, addig Angliára általában elnyomóként tekintenek, az elmaradottság és a konzervativizmus legfőbb szimbólumaként ábrázolva. Ha a nemzet szükségleteit előtérbe helyező gazdasági megközelítés sikerre vitele és ahhoz a kellő társadalmi bázis kiépítése a cél, akkor fel kell venni a kesztyűt az effajta leegyszerűsített „brit/angolelleses” attitűddel szemben, amely elfojtja az ilyen megközelítés által megkívánt morált.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BLOND, Phillip (2010): *Red Tory. How the Left and Right Have Broken Britain and How We Can Fix It*. London: Faber & Faber.
- BOOKER, Christopher (1969): *The Neophiliacs*. London: Collins.
- BRITTAN, Samuel (1977): *The Economic Consequences of Democracy*. London: Temple Smith.
- COLERAINE, Lord (1970): *For Conservatives Only*. London: Tom Stacey.
- CROWTHER, Ian (2007): Thatcherism and the Good Life. *The Salisbury Review*, 26(1), 27–30.
- DAVIES, Christie (2007): *The Strange Death of Moral Britain*. London: Transaction.
- DOOLEY, Mark szerk. (2022): *Against the Tide. The Best of Roger Scruton's Columns, Commentaries and Criticism*. London – Oxford – New York – New Delhi – Sydney: Bloomsbury.
- GRAY, John (2018): The Problem of Hyper-Liberalism. *Times Literary Supplement*, 2018. március 30. Online: www.the-tls.co.uk/articles/problem-hyper-liberalism-essay-john-gray
- HICKSON, Kevin (2020): *Britain's Conservative Right since 1945. Traditional Toryism in a Cold Climate*. Cham: Palgrave Macmillan. Online: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-27697-3>
- HITCHENS, Peter (1999): *The Abolition of Britain*. London: Quartet.
- Intelligence Squared [@Intelligence-Squared] (2013): Maggie Thatcher Saved Britain. YouTube, 2013. április 16. Online: <http://youtu.be/kfeBReJA-ag>
- LETWIN, Shirley (1992): *The Anatomy of Thatcherism*. London: Fontana.
- SCRUTON, Roger (2001): *The Meaning of Conservatism*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. Online: <https://doi.org/10.1057/9780230377929>
- SCRUTON, Roger (2012): *Green Philosophy. How to Think Seriously about the Planet*. London: Atlantic.
- TIMOTHY, Nick (2020): *Remaking One Nation. The Future of Conservatism*. Cambridge, UK – Medford, MA: Polity.
- UTLEY, T[homas] E[dwin] (1989): What Laws May Cure. In HEFFER, Simon – MOORE, Charles (szerk.): *A Tory Seer. The Selected Journalism of T. E. Utley*. London: Hamish Hamilton.
- WORSTHORNE, Peregrine (1988): *The Politics of Manners and the Uses of Inequality*. London: Centre for Policy Studies.
- WORSTHORNE, Peregrine (2004): *In Defence of Aristocracy*. London: HarperCollins.
- WORSTHORNE, Peregrine (2005): Preface. In ROY, Subroto – CLARKE, John (szerk.): *Margaret Thatcher's Revolution*. London: Continuum, vii–xvi.
- WORSTHORNE, Peregrine (2007): Ship of State in Peril. In DENCH, Geoff (szerk.): *The Rise and Rise of Meritocracy*. Oxford: Wiley-Blackwell, 116–124.